

Tiibeti budismi õpetusliinid ja koolkonnad

Koostanud: Laur Järv

Õpetusliinid (*brgyud*)

Budismis üldiselt ning tiibeti budismis eriti (aga samuti ka tiibeti meditsiinis ja teistes traditsioonilistes teadustes) on oluline õpetuste edasiandmise järjepidevus õpetajalt õpilasele, kellelt omakorda oma õpilasele jne. Et mingit budistlikku õpetust saaks lugeda ehtsaks, peab säärane õpetuse edasiandjate katkematu ahel olema tagasiulatuv kas ajaloolise Buddhani või muu autoriteetse allikani – näiteks mõne teise buda, kõrge bodhisattva või jumaluseni, kelle puhtast ja tõelust mõistvast kogemusest antud õpetus lähtub, või mõne suure õpetaja ja õpetlaseni, kes olemasolevate ulatuslike õpetuste mõtet koondades on selgitanud nende sisu ja tuuma. Õpetuse edasiandmise ahela vahepealseteks lülideks olevad õpetajad peavad olema õpetuse saanud kohasel viisil, seejärel sellesse süüvinud ning end antud õpetuse juhiste ja nõuetele vastavalt treeninud, saavutanud vastava mõistmise ja vilumuse ning viimaks õigel moel omakorda õpilastele edasi andnud. Kõikide ahela lülide kogemus ja usaldusväarsus on ühtlasi kinnituseks, et antud õpetus on endiselt "elus" ja efektiivne.

Budismiga seotud õpetusliinid võib laias laastus jagada kaheks: seletusliinid (*bshad brgyud*) ja teostusliinid (*sgrub brgyud*). Neist esimesed kannavad edasi näiteks mingi filosoofilise traktaadi, suutra, tantra vm teksti selgitusi ja kommentaare eeskätt õpetlaslikust vaatepunktist. Ühel algteosel või teoste kogumil võib olla mitmeid seletusliine, mis erinevad oma esitusviisi, rõhuasetuse ja tõlgenduse detailide poolest ning muidugi ka selle poolest, kellest nad lähtuvad ja kelle kaudu on edasi antud. Teostusliinid kätkevad endas praktilisi juhiseid, nõuandeid, "nippe" vaimseteks jm harjutusteks rohkem vahetu isikliku kogemuse pinnal.

Erinevaid õpetusi ja õpetusliine on sadu ning need ei välista või tühista üksteist. Suured õpetajad võivad olla kandvaks lüliliks väga paljudele liinidele ning võivad näiteks üht ja sama teksti selgitada kord ühe, kord mingi teise õpetusliini järgi, seejuures loomulikult teavitades, millega on tegu.

Teostusliinide juures tuuakse traditsiooniliselt välja kaheksa peamist Tiibetisse jõudnud süsteemi, nn teostusliinide kaheksa suurt kaarikut (*sgrub brgyud shing rta chen po brgyad*):

- ningma ehk „vana“ (*rnying ma*),
- kadam ehk "sõnad - juhised" (*bka' gdams*),
- lamdre ehk "tee - vili" (*lam 'bras*),
- Marpa kagjü ehk "Marpa sõnaliin" (*mar pa bka' brgyud*),
- Shangpa kagjü ehk "Shangpa sõnaliin" (*shangs pa bka' brgyud*),
- *zhije* ehk "rahustamine" (*zhi byed*) ja *tšö* ehk "läbilõikamine" (*chod*),

- *kālacakra* ehk "ajaratas" (*dus 'khor*),
- *Orgyen nyentrup* ehk "Oddiyāna lähenemine ja teostus" (*o rgyan bsnyen sgrub*).

(Loodetavasti kunagi edaspidi jõuab neid ka lähemalt kirjeldada.)

Koolkonnad (*chos lugs*)

Tiibeti budismi koolkonnad on arenenud vajadusest tagada õpetusliinide jätkuvusele teatav organisatsiooniline ja ka materiaalne tugi. Lihtsustatult võib kujutleda, et väljapaistva õpetaja ümber kogunes arvukas õpilaste ring, algsest emakloostrist lähtuvalt asutati tütar-kloostrid, kuni kujunes välja omaette institutsioon teatava hierarhia ja administratsiooniga, valduste ja varadega, aga samuti oma tüüpilise õppeprogrammi, rituaalide ja õpetuslike autoriteetidega.

Ajalooliselt võiks koolkondade kujunemise jagada kolmeks etapiks.

Kõigepealt budismi varasema leviku (*snga dar*) perioodil (8.-9. saj.) Tiibetisse jõudnud tantra õpetusliine järgiv

- **ningma** (Nyingma, *rnying ma*) ehk "vana" koolkond, kes loeb oma asutajaks Oddiyāna kuningriigist pärit *mahāsiddha* Padmasambhavat (*padma 'byung gnas*) ehk Guru Rinpoche'd (*gu ru rin po che*).

Teiseks budismi hilisema tuleku (*phyi dar*) perioodil, 11.-12. saj. joonistuvad uute (*Sarma,gsar ma*) koolkondadena välja

- **kadam** (Kadam, *bka' gdams*) ehk "sõnad-juhised" koolkond, mille rajas india õpetaja Atīśa (982-1054) peamine õpilane Dromtönpa Gyelwe Jungne (*'brom ston pa rgyal ba'i 'byung gnas*, 1005–1064) asutades 1056. a Radrengi (*rwa sgreng*) kloostri;
- **sakja** (Sakya, *sa skya*), mille nimi "hall maa" tuleb 1073. a rajatud samanimelise kloostri ümbruse paekivi paljanditest. Kloostri asutanud vana Khöni suguvõsa liikme Könchok Gyelpo (*khon dkon mchog rgyal po*, 1034-1102) poeg Sachen Künga Nyingpo (*sa chen kun dga' nying po*, 1092-1158) tõi lamdre õpetusliinid ja tugevdas sakja eristumist koolkonnana,
- **kagjü** (Kagyü, *bka' brgyud*) ehk "sõnaliini" koolkonnale paneb aluse tõlkija Marpa Chökyi Lodrö (*mar pa chos kyi blo gros*, 1012-1097) õpilase Milarepa (*mi la ras pa*, 1040-1123) õpilane Gampopa Sönam Rinchen (*sgam po pa bsod nams rin chen*, 1079-1153), kes 1121. a asutas Daklha Gampo (*dwags lha sgam po*) kloostri.

Seejuures jagunes kagjü peagi neljaks suureks ja kaheksaks väikeseks haruks. Suurtest kolm tulevad Gampopa õpilaste järgi:

- **karma kagjü** (Karma Kagyü, *kar ma bka' brgyud*), mille rajas 1. karmapa Düsum Khyenpa (*dus gsum mkhyen pa*, 1110-93), kes asutas 1185. a Tsurpu (*mtshur phu*) kloostri;

- **barom kagjü** (Barom Kagyü, *'ba' rom bka' brgyud*), mille rajas Barompa Darma Wangchuk (*'ba' rom pa dar ma dbang phyug*, 1127-1199) asutas 1160. a Barom Riwoche (*'ba' rom ri bo che*) kloostri;
- **pakdru kagjü** (Pakdru Kagyü, *phag gru bka' brgyud*), mille lõi Phakmo Drupa Dorje Gyelpo (*phag mo gru pa rdo rje rgyal po*, 1110-1170), kelle 1158. a rajatud eraklast kujunes Densateli (*gdan sa mthil*) klooster.

Suurtest neljanda haru, tselpa kagjü (Tselpa Kagyü, *tshal pa bka' brgyud*), rajas Gampopa vennapoja Dakpo Gomtsüli (*dwags po sgom tshul*, 1116?-1169) õpilane Zhangtselpa Tsöndrü Drakpa (*zhang tshal pa brtson 'grus grags pa*, 1123–1193) 1175. a Tsel Gungtangi (*tshal gung thang*) kloostritega. See haru sulandus geluki koolkonda 15. sajandil. Pakdru kagjü hargnes omakorda Phakmo Drupa õpilaste järgi kaheksaks väikeseks haruks, nii kujunesid:

- **drigung kagjü** (Drigung Kagyü, *'bri gung bka' brgyud*), mille rajas Jikten Gönpö (*'jig rten mgon po*, 1143-1217), kes asutas 1179. a Drigungi (*'bri gung*) kloostri;
- **drukpa kagjü** (Drukpa Kagyü, *'brug pa bka' brgyud*), mille rajas Tsangpa Gyare (*gtsang pa rgya ras*, 1161-1211) 1180. a asutatud Ralungi (*rwa lung*) kloostri;
- **taklung kagjü** (Taklung Kagyü, *stag lungs bka' brgyud*), mille rajas Taklung Tangpa Trashipel (*stag lung thang pa bkra shis dpal*, 1142-1210), kes 1180. a asutas Taklungi (*stag lung*) kloostri;

ning marpa (*smar pa*), šuksepa (*shug gseb*), tropu (*khro phu*), japzang (*gya' bzang*) ja jelpa (*yel pa*) kagjü, mis ei ole aga iseseisvate koolkondadena tänapäevani säilinud. Drukpa kagjü jagunes hiljem veel alamaks (*smad*), ülemaks (*stod*) ja keskmiseks (*bar*) haruks.

Lisaks leidis tol perioodil ja mõnevõrra hiljemgi veel kloostreid, mis polnud otseselt seotud ühegi nimetatud koolkondadest.

Kolmandaks, 14.-15. sajandil kasvasid peamiselt kadami ja mõnevõrra ka sakja koolkonna baasilt välja:

- **tšonang** (Jonang, *jo nang*), mille rajas Dölpopa Sherap Gyeltsen (*dol po pa shes rab rgyal mtshan*, 1292-1361) Jomonangi (*jo mo nang*) kloostri;
- **buluk** (Buluk, *bu lugs*), mille teedrajav õpetaja oli Butön Rinchendrup (*bu ston rin chen grub*, 1290-1364) ja peamine keskus Zhalu (*zhwa lu*) klooster;
- **bodong** (Bodong, *bo dong*), mille keskne õpetaja oli Bodong Chökle Namgyel (*bo dong phyogs las rnam rgyal*, 1376-1451), kellest sai 1402. a senise kadami Bodong E (*bo dong e*) kloostri vanem;
- **geluk** (Geluk, *dge lugs*) ehk geden (Geden, *dge ldan*) ehk "vooruslikud", mille rajas Tsongkhapa (*tsong kha pa*, 1357-1419) Gandeni (*dga' ldan*) kloostri 1409. a, vahel

kasutatakse selle koolkonna puhul ka nimetust uus kadam (*bka' gdams gsar*), kuivõrd ülejäänud kadami koolkond sulandus gelukiga kokku;

- **tangluk** (Tangluk, *thangs lugs*) ehk **tšaksam** (Chakzam, *lcags zam*), mille rajas Thangtong Gyelpo (*thang stong rgyal po*, 1361? - 1485?), keskseks kloostriks oli 1444. a asutatud Chuwori (*chu bo ri*).

Samal perioodil ilmuvad ka voolud, mis mõnikord esinevad iseseisvatena, aga enamasti käsitletakse neid siiski sakja alamkoolkondadena, st harudena sakja peakoolkonna kõrval:

- **ngor** (Ngor, *ngor*), mille rajas Ngorchen Kunga Zangpo (*kun dga' bzang po*, 1382-1444), kes 1429. a asutas Ngor Evam Chödeni (*ngor e bam chos ldan*) kloostri;
- **dzong** (Dzong, *rdzong*), mille rajas Dzongpa Kunga Namgyel (*rdzong pa kun dga' rnam rgyal*, 1432-1496), asutades 1464. a Gongkar Dojedeni (*gong dkar rdo rje gdan*) ehk Dzongi kloostri (*rdzong dgon pa*);
- **tsar** (Tsar, *tsar*), mille rajas Tsarchen Losel Gyamtso (*tshar chen blo gsal rgya mtsho*, 1502-1556) ja mille peakloostriks kujunes hiljem Nalendra (*na len dra*).

Keskmine drukpa kagjü jagunes 17. saj oma juhi 4. gjelva drukpa Pema Karpo (*pad ma dkar po*, 1527-1592) kahe rivaalitseva ümbersünni järgi omakorda kaheks:

- **põhja druk** (*byang 'brug*) Tiibetis, kuhu jäi Paksam Wangpo (*dpag bsam dbang po*, 1593-1641);
- **lõuna druk** (*lho 'brug*) Bhutanis, kuhu läks Zhapdrung Ngakwang Namgyel (*zhabs drung ngag dbang rnam rgyal*, 1594-1651).

(Võrreldes teiste koolkondadega on ningma on oma sisemiselt struktuurilt ja hierarhialt kõige heterogeensem ning tema voolude ja allkoolkondade väljatoomine vääriks eraldi pikemat käsitlust.)

Koolkonnad ja õpetusliinid

Mis puudutab munki ja nunni, siis on koolkondadel enam-vähem kindlapiirilise liikmeskond, kuivõrd praktiliselt igäüks neist on saanud põhilise hariduse mingi kindla koolkonna kloostriks või kloostrites. Ilmalike puhul on vahetegemine muidugi keerulisem, kuid siingi on enamasti igal perel ja isikul tihedam side mingi ühe koolkonnaga, kasvõi lähima kloostri järgi. Samas õpetuste mõttes laiemalt ei ole koolkonna piirid midagi piiravat, sakja munk võib küsida ja saada õpetusi ningma õpetajalt ja vastupidi.

Õpetuse suhtes on olulised just õpetusliinid, mis võivad hargneda ja olla edasi kantud mitme koolkonna poolt. Näiteks ülalmainitud teostusliinidest kadami kaarikusse kuuluvad mõtete puhastamise ehk meeletreeningu (*blo sbyong*) õpetused on hästi tuntud ja levinud kõikides koolkondades. Või tšö ehk läbilõikamise õpetused, mille toeks erinevalt näiteks kadamist

institutsiooni mõttes omaette koolkonda välja ei kujunenudki, on edasi kandunud nii ningma, kagjü kui geluki koolkondades. Samas võib võrdluseks tuua lamdre õpetuste liinid, mis on peaaesjalikult kulgenud vaid sakja koolkonnas, ehkki silmapaistvaid lamdre meistreid on leidnud ka väljaspool, näiteks 5. dalai-laama (geluk).

Koolkondade sarnasused ja erinevused

Õpetuse põhialused on kõikidel koolkondadel samad, samuti kloostrikorra reeglid ning Indiast tõlgitud suutrate ja šaastrate tekstid. Tantrate osas toetub ningma koolkond varasel tõlkeperioodil tõlgitud tekstidele, aga ülejäänud, uued koolkonnad valdavalt hilisemal tõlkeperioodil Tiibetisse toodud ja tõlgitud tekstidele. Seetõttu leidub koolkondade vahel mõningaid erinevusi vadžrajaana terminoloogias.

Teostuse poolelt ollakse üldiselt nõus, et lõpptulemus, milleni erinevate koolkondade õpetused välja viivad, on kõikide puhul võrdväärne ja sama, so täielik virgumine. Erinevus on ainult meetodis või meetodi detailsetes aspektides.

Filosoofia tasandil on koolkondade vahel (ja mõningal määral ka koolkondade sees) olnud küllalt vaidlusi, ajaloos tükati väga ägedaidki. Kuid teisalt võib ka paraja põhjendatusega väita, et kõigi koolkondade ülim vaade on tegelikult sama ning vaidlused käivad pigem selle vaate väljendus- ja esitusviisi erinevuse üle, mitte vaate enda üle.

Kui vaadelda tüüpilist õppimise protsessi koolkondade sees, siis on kõigil kasutusel sarnased meetod, kuid äratuntav erinevus tuleb välja rõhuasetustes. Õppimise vahendina kõige enam loogikat ja debatti rakendav on kindlasti geluk ning oluline on see ka sakja koolkonnas, samas kui kagjü ja ningma pööravad sellele suhteliselt vähem tähelepanu. Teiselt poolt meditatsioonil jm vaimsetel harjutustel on kõige suurem kaal kagjü õppeprotsessis, samuti ka ningmas, sellal kui sakja on vahepealne ning gelukil need suhteliselt väiksemas rollis.

Õpetuse algtasemel on kõik koolkonnad väga sarnased ja pole märkimisväärset vahet, kellelt algõpetusi saada. Teatav erinev atmosfäär muutub aimatavaks alles siis, kui juba tõsisemalt õpetusse siseneda. Näiteks sakja koolkond on vast kõige konservatiivsem vadžrajaana saladuste hoidmisel, st jälgib enam, et ei antaks sügavaid õpetusi kohaselt ettevalmistamata õpilasele. Ningma koolkonnas on suutra ja tantra õpetused võib-olla kõige tihedamalt põimitud, ning samuti on siin tugev ngakpade (*sngags pa*), st ilmalikest (mitte munkadest) vadžrajaana valdajate traditsioon, küllalt suur hulk ningma õpetajatest on perekonnainimesed. Geluki koolkond paistab silma oma õpetlaste ning kagjü koolkond joogide poolest.

Koolkondade levik

Huvitav on ka küsimus koolkondade levikust ja järgijate arvust tänapäeval, ehkki vastavaid andmeid on suhteliselt raske leida. Siiski, kui vaadata näiteks Tiibeti eksiilparlamendi valijaskonda (osad parlamendi kohad jagatakse koolkondade järgi) ning varasemaid allikaid kloostrite ja munkade arvu kohta, võib arvata, et üle poole tiibetlasest (või kuni isegi kaks

kolmandikku) on geluki koolkonna järgijad. Ülejäänutest on suurema kandepinnaga ningma, järgnevad kagjü ja sakja. Kagjü alamkoolkondadest on kõige laiem toetus karma kagjül ning tugevad on ka drikung ja drukpa kagjü, samas kui taklungi baas on juba tagasihoidlikum ning barom kagjü on säilinud vaid paaris paigas Tiibetis Khami provintsis. Väikestest hiljem tekkinud koolkondadest on tšonangil mitmed kloostrid ja toetusbaas olemas Tiibetis Amdo provintsis, samal ajal kui bodong, buluk ja tšaksam on üsna hääbumise piiril.

Böni usundi järgijaid on vast paar protsenti tiibetlastest.

Mongoolias, Burjaatias, Tõvas ja Kalmõkkias domineerib ainsana geluk. Bhutanis on riigiusuks drukpa kagjü, kuid tugev on ka ningma. India ja Nepali Himaalaja aladel on esindatud kõik neli suuremat koolkonda, ent geluki suhteline osatähtsus on seal väiksem kui Tiibetis.

Uuemal ajal Läänes ja ka Kagu- ning Ida-Aasias on tänu dalai-laama tuntusele vist kõige rohkem levinud geluk, järgnevad karma kagjü ja ningma.

Kokkuvõte

Tiibeti budismi koolkondi iseloomustavad esiteks hulk oma põhilisi õpetusliine, mida nad on süstematiseerinud ja struktureerinud teatud õpetuslikuks tervikuks, ning teiseks teatav institutsioon, mis nende õpetusliinide edasikandmist toetab.

(Lõpuks võib ka arutleda, kas "koolkond" on ikka kõige parem nimetus, kuna see viitaks, et tegu on selgelt eristuvate vaadetega, nagu India budistlikud koolkonnad *yogācāra, mādhyamaka* jt, samas kui tiibeti koolkonnad eristuvad pigem vaate väljendamise ja vaateni jõudmise meetodi alusel. Alternatiiv oleks kasutada "ordu", kuid see tundub rõhutavat rohkem institutsionaalset aspekti õpetuste aspekti varju jättes. Teine võimalus oleks "traditsioon", mis vastupidiselt kirjeldab hästi õpetuste edasiandmise aspekti, kuid mitte seda toetavaid institutsioone. Vahel on kasutusel ka mõiste "sekt" usulise denominatsiooni tähenduses, kuid tiibeti koolkondade puhul see ei sobi, sest tegu ei ole mingist usulisest peavoolust lahkulööjatega, nii nagu ütleme kristlikud sektid katoliiklusest.)

Laur Järv
3. jaanuar 2011.a.